

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА ЯК СОЦІАЛЬНОЇ ДЕСТРУКЦІЇ

CRIMINOLOGY ASPECT OF DOMESTIC VIOLENCE AS SOCIAL DESTRUCTION

Негру Ф.С., аспірант кафедри юридичної психології
Національна академія внутрішніх справ

Метою статті є вивчення наукове вивчення феномену сімейного насильства як соціальної деструкції та кримінально карного діяння. Методологічну основу статті склали наукові концепції чинників насильницької поведінки і агресивної взаємодії а також соціопсихологічні детермінанти сімейного насилля. Методологічний інструментарій обрано відповідно до окресленої мети, специфіки об'єкта й предмета дослідження. Розглянуто основні види, особливості прояву сімейного насильства таких як економічне, фізичне, психологічне та сексуальне. Наведено та проаналізовано норми кримінального законодавства які дають визначення сімейного насильства та міру відповідальності. Надано визначення з Кримінального кодексу України щодо розуміння поняття домашнього насильства а також насильства зазначеного у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Встановлено циклічний характер насильства та охарактеризовано його основні фази такі як фаза збільшення напруги, фаза вибуху та фаза каяття/примирення. Серед основних сталих об'єктивних та суб'єктивних чинників зростання частоти виникнення насильства у сім'ях, новим викликом для суспільства є дія військового стану на території України, що в свою чергу погіршує загальний психологічний клімат у суспільстві. Наведено трактування особи кривдника та жертви в нормі кримінального законодавства та описано психологічну характеристику поведінки учасників сімейного насильства. Окреслено найбільш поширені детермінанти насильства стосовно власних сімей зі слів самих жертв насильства та їх кривдників а саме: деструктивні способи боротьби зі стресом, алкоголізація, вживання наркотичних речовин, особливості темпераменту та характеру, образу. Визначено наслідки пережитого психотравмуючого досвіду насильства з боку соматичного та психічного здоров'я. З боку психоемоційного стану жертви насильства відчувають почуття сорому та провини, замкненість, відчай та суїцидальні наміри. Проаналізовано сутність основних концептуальних положень поведінки кривдника та жертви сімейного насильства. Наукова новизна статті полягає в систематизації та узагальненні результатів досліджень присвячених вивченню феномена сімейного насильства та його юдрико-психологічного аналізу.

Ключові слова: насильство, сімейне насильство, домашнє насильство, соціальна деструкція.

The purpose of the article is to study the scientific study of the phenomenon of family violence as a social destruction and criminal act. The methodological basis of the article was made up of scientific concepts of factors of violent behavior and aggressive interaction, as well as socio-psychological determinants of family violence. The methodological toolkit was chosen in accordance with the outlined goal, specifics of the object and subject of research. The main types and features of the manifestation of family violence, such as economic, physical, psychological and sexual, are considered. The norms of criminal legislation defining family violence and the degree of responsibility are given and analyzed. Definitions from the Criminal Code of Ukraine regarding the understanding of the concept of domestic violence as well as the violence specified in the Law of Ukraine "On Prevention and Combating Domestic Violence" are provided. The cyclic nature of violence is established and its main phases are characterized, such as the phase of increasing tension, the phase of explosion, and the phase of repentance/reconciliation. Among the main permanent objective and subjective factors of the increase in the frequency of violence in families, a new challenge for society is the effect of martial law on the territory of Ukraine, which in turn worsens the general psychological climate in society. The interpretation of the identity of the offender and the victim in the norm of criminal legislation is given, and the psychological characteristics of the behavior of the participants of family violence are described. The most common determinants of violence against one's own family are outlined from the words of the victims of violence and their perpetrators, namely: destructive ways of dealing with stress, alcoholism, use of narcotic substances, peculiarities of temperament and character, resentment. The consequences of the psychotraumatic experience of violence from the side of somatic and mental health are determined. From the psycho-emotional point of view, victims of violence experience feelings of shame and guilt, isolation, despair and suicidal intentions. The essence of the main conceptual provisions of the behavior of the offender and the victim of family violence is analyzed. The scientific novelty of the article consists in the systematization and generalization of the results of research devoted to the study of the phenomenon of family violence and its legal and psychological analysis.

Key words: violence, family violence, domestic violence, social destruction.

Актуальність даної проблеми полягає у тому, що будь-який вид насильства над людиною це серйозне психотравмуюче явище, яке особливим чином впливає на психіку та світосприйняття постраждалої особи, а також призводить до переоцінки життєвих цінностей. Унаслідок такого поводження з особою можуть виникати певні глибокі психоемоційні порушення та інші психологічні проблеми психогенного характеру. Насильство беззаперечно впливає як на окрему особистість так і на суспільство в цілому, саме тому дане явище варто розглядати на мікро та макро рівнях. У вітчизняній та зарубіжній літературі поняття насильства та його різновиди визначено як прояв девіантної поведінки, поведінки яка не відповідає суспільно прийнятним нормам та є соціальною деструкцією, тому більш детальний розгляд окресленої проблематики варто розпочати з визначення дефініцій домашнього та сімейного насильства.

Поняття домашнього насильства зазначено у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» де в розділі I статті I наведено визначення «домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економіч-

ного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [3].

Так, в статті 127⁻¹ кримінального кодексу України дано визначення домашнього насильства – як умисного систематичного вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [4].

Домашнє насильство це злочин, від якого потерпає значна кількість людей. Постраждалі потребують допомоги, підтримки та захисту зі сторони держави, державних органів, або їх підрозділів, що здійснюють правоохоронні

функції. Насильство означає всі акти фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства, які відбуваються у межах сім'ї та місця проживання партнерів. Насильство у більшості випадках використовують як засіб досягнення бажаного результату, і це пов'язано з порушенням свобод та прав людини.

Серед основних сталих об'єктивних та суб'єктивних чинників зростання частоти виникнення насильства у сім'ях, новим викликом для суспільства науковці вважають дію військового стану на території України, що в свою чергу погіршує загальний психологічний клімат у суспільстві. Дану динаміку можна пояснити тим, що велика кількість сімей різко втратила умови для нормального життя та реалізації своїх соціальних та особистих функцій.

Сучасне суспільство розглядає проблему домашнього насильства як кримінальне правопорушення пов'язане з посяганням на права та можливості іншої людини, але наразі більшість випадків домашнього насильства залишаються прихованими. Детермінантою такої тенденції є небажання жертви розголошення та визнання акту вчинення насильства, а також бездіяльність близького оточення щодо випадків насильства.

Дослідженням юридико-психологічних аспектів насильницької поведінки та її детермінант, психологічних особливостей учасників сімейного насильства висвітлено у працях низки вітчизняних вчених (О. Андрєєва, К. Бабенко, Є. Безсмертний, О. Бойко, А. Васильєв, Т. Возна, О. Волянська, Н. Гришина, І. Грабська, О. Джужа, А. Ковальов, О. Волянська, В. Шерстобоев та ін.). На основі аналізу літературних джерел можливим є трактування поняття насильства як соціально деструктивного явища.

Варто надати визначення поняття кривдника та жертви наведеного в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в пункті 6 кривдник – особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі; 8) особа, яка постраждала від домашнього насильства (далі – постраждала особа), – особа, яка зазнала домашнього насильства у будь-якій формі [4].

Сімейне насильство – це не лише про фізичні наслідки. Це явище включає в себе безліч форм насильницької поведінки, але у всіх цих видів є спільні ознаки, а саме, прагнення влади та контролю над іншою людиною, керування її діями та рішеннями, відсутність поваги. Насильство циклічне, і поділяється на наступні етапи: фаза збільшення напруги; фаза вибуху чи побиття; фаза каяття.

На етапі збільшення напруги кривдник лише погрожує жертві розправою та вчиняє над нею психологічний тиск у вигляді принижень, примусових наказів, переконань та маніпуляцій. В свою чергу жертва намагається не чинити опір кривднику, аби не провокувати ще більшу агресію у свою сторону.

Фаза вибуху – це глобальна насильницька поведінка. На цьому етапі потерпіла від насильства особа може продовжувати захищати себе, проте згодом усвідомлює, що пасивність – найкращий спосіб зупинити насильство саме в цій фазі. Під час першого прояву насильства обидві сторони можуть заперечувати акт насильства та намагатися його виправдати. Типовою також є поведінка жертви при переживанні першого досвіду сімейного насильства у якій жертва може звинувачувати себе у провокуванні та виправдовувати кривдника будь-яким чином.

На фазі каяття або примирення кривдник вибачається, дає обіцянки, що така поведінка не повториться, на фоні чого відносини знову покращуються, жертва відчуває себе щасливою та не задумується про подальші наслідки. Проте в результаті, акт насильства повторюється. Як наслідок випадки сімейного насильства повторюватимуться доти, поки жертва не піде від свого агресора, або жертва та агресор не звернуться до спеціалістів.

Остання фаза найбільш небезпечна, саме вона зазвичай перешкоджає припинити цикл насильства через віру

у те, що все буде як і до акту насильства, адже кривднику часто вдається переконати постраждалу особу, що це її провина також – не виконувала його вимоги відразу, провокувала його на агресивні дії. Кривдник нав'язує жертві різні звинувачення, аби зняти з себе відповідальність за скоєне. Після цього жертва заспокоюється, з'являється почуття провини перед насильником та стосунки продовжуються.

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію сімейному насильству» виділяють такі види насильства: фізичне, психологічне, сексуальне, економічне.

Фізичне насильство – умисне завдання будь-якої фізичної шкоди іншій людині, що спричинює травмування та порушення фізичного чи психічного стану людини. Розрізняють головні ознаки фізичного насильства: побиття, стусани та ляпаси, завдані навмисно; насильницьке обмеження мобільності людини, її знерухомлення; погрози вбивства; навмисне створення ситуацій, що несуть шкоду для здоров'я іншої людини; змушування до вживання наркотиків або алкоголю через застосування сили чи обман; відмова надавати медичну допомогу та лікарські препарати або використання неправильного дозування ліків. Фізичне насильство, як правило, супроводжується словесними образами. Часто кривдник поєднує його з сексуальними домаганнями та економічними утисками [2; 6].

Найбільш актуальними причинами насильства стосовно власних сімей зі слів самих жертв насильства та їх кривдників: стрес на роботі; пияцтво; вживання наркотиків; запальний характер; мета виховання; образа та ін. Справжні причини насильства зазвичай не бувають явними, ними можуть бути: патологічні ревності; модель поведінки, засвоєна у батьківській сім'ї; занижена або завищена самооцінка; нереалізовані мрії та бажання з дитинства; власне самоствердження через інших людей; потреба у визнанні; психічні відхилення та захворювання; різні релігійні та політичні погляди; хронічний алкоголізм, наркоманія.

Пережитий досвід насильства з наслідками психологічних та фізичних травм, впливає на всі аспекти життя людини. Зокрема після насильства жертва може відчувати почуття сорому та провини, замкненість, відчай, суїцидальні наміри.

Психологічне насильство – це форма сімейного насильства, який включає в себе використання різних видів поведінки для того, щоб мати контроль над людиною або завдати їй емоційної шкоди. Проявляється у вигляді приниження, образ або шантажу. Психологічне насильство є першим етапом акту насильства. Розглянемо ознаки психологічного насильства більш детально. Контроль з боку кривдника проявляється у прагненні керувати життям іншої людини та бажанні мати вплив на вибір щодо усіх сфер життя людини. Наступним є знецінення жертви у вигляді приниження, використання нецензурної лайки та словесних образ. Така поведінка спрямована на зменшення самооцінності та пригнічення гідності особистості. Ігноруюча поведінка використовується задля покарання, що не дає можливості жертві отримати зворотній зв'язок. Наступною ознакою є ізоляція жертви, при якій кривдник забороняє взаємодію з іншими людьми, часто обмежує спілкування з близькими та рідними, метою чого є бажання кривдника контролювати всі сфери соціального життя жертви.

Сексуальне насильство – форма домашнього насильства, що полягає у вчиненні будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, вчиненні стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчиненні стосовно дитини або в її присутності [4].

Виділяють наступні типи сексуального насильства: сексуальні домагання; сексуальна агресія; примусове запліднення; проституція. Це дія, практика та індустрія участі в сексуальній активності в обмін на плату.

Сексуальні домагання – це посягання на особисті кордони і уникнення субординації без згоди; висловлювання чи дії, які змушують людину відчувати дискомфорт та пониження. Розрізняють три види домагань: – вербальні (погрози, принизливі висловлювання та жарти сексуальним підтекстом), – невербальні (фотографії/зображення сексуального характеру, статевих органів, образливі звуки, пошвикування та непристойні жести), – фізичні (дотики до тіла/одягу/волосся, небажані обійми та поцілунки, примус до статевого акту).

Поняття сексуального насильства надано у статті 153 Кримінального кодексу України [4] та визначено як вчинення будь яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи.

В пункті 2. сексуальне насильство, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень передбачених статтями 152, 154, 155 цього Кодексу, або вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьким відносинах, або щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного або громадського обов'язку, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, – карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років [4].

3. Сексуальне насильство, вчинене групою осіб, або сексуальне насильство щодо неповнолітньої особи – карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років [4].

4. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років [4].

5. Дії, передбачені частинами першою, другою, третьою або четвертою цієї статті, що спричинили тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років [4].

6. Дії, передбачені частиною четвертою цієї статті, вчинені повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із кримінальних правопорушень, передбачених частиною

четвертою статті 152, статтею 155 або частиною другою статті 156 цього Кодексу, – караються позбавленням волі на строк п'ятнадцять [4].

Наступним видом домашнього насильства є економічне насильство, основне визначення якого наведено в пункті 3, частини 1, статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Аналіз наукових праць дає змогу зазначити, що економічне насильство здатне проявлятися в різних формах: позбавлення матеріальних ресурсів для належного фізичного та психологічного добробуту, повна звітність за витрачені гроші, відбирання всіх зароблених грошей, заборона працювати члену сім'ї всупереч його бажанню і працездатності, примус члена сім'ї виконувати тяжку, непосильну роботу, відмова члена сім'ї працювати й робити рівнозначний внесок у добробут родини тощо. У більшості випадків економічне насильство над іншими членами сім'ї здійснюють люди, які контролюють весь сімейний бюджет. При цьому вони також вирішують яку кількість грошей отримає кожен з сім'ї. Часто такий вид насильства притаманний людям, які є єдиними, хто працює в сім'ї [5, с. 113].

Сімейне насильство демонструє реальні агресивні дії (чи погрози) фізичної, психологічної, сексуальної або економічної розправи з боку однієї особи до іншої, з котрою вона має родинні або інтимні стосунки. За даними сучасних досліджень Бойко О. В. саме в сім'ї відбувається 30–40% усіх тяжких насильницьких злочинів: перше місце серед категорії потерпілих посідають особи, що загинули або отримали тілесні ушкодження на ґрунті сімейно-побутових конфліктів; жінки і діти складають 70% усіх жертв прямих насильницьких нападів, вчинених у сім'ї. Третина жінок, що піддавалися фізичному насильству, відчували симптоми характерні для посттравматичного стресового розладу, який часто призводить до зловживання алкоголем і наркотиками; у них у 4–5 разів більша потреба психіатричної допомоги і у 5 разів більше спроб самогубства, ніж в інших жінок [1].

У ході аналізу літературних джерел, розглянувши юридико-психологічну характеристику основних понять та причинно наслідкових зв'язків феномену сімейного насильства можна стверджувати що це явище яке має соціально деструктивний характер, та водночас виступає як детермінантою так і наслідком значних негативних загальносоціальних змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко О. В. Насильство в сім'ї: соціологічний аналіз явища: автореф. дис. на здоб-тя наук. ступ. канд. соц. наук за спец-тю 22.00.03. Харків, 2003. 212 с.
2. Герасіна Л. М. Насильство як соціальна деструкція. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2015. Т. 1148, № 34. С. 35–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhlSD_2015_1148_34_7.
3. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» № 2229-VIII від 07.12.2017 року.
4. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 7 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
5. Степаненко О., Хімченко С. Економічне домашнє насильство: визначення й питання кваліфікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. № 45. С. 112–115. URL: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.45.24>.
6. Фізичне насильство: ознаки, причини, наслідки, отримання допомоги. Державна міграційна служба України. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/region/15311.html>